

O'ZBEK VA QORAQALPOQ TILLARIDA BEGONA KISHILARGA MUROJAAT SHAKLLARINING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI

Tulasheva Mexriyo

Pop tumani 17-maktab ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Murojaat nutqiy etiketning muhim komponenti bo'lib, yozma va og'zaki nutqda faol qo'llaniladi. U turli tillarda o'ziga xos ko'rinish va tuzilishga ega bo'lib, muloqotning lingvokulturologik hamda kommunikativ-pragmatik xususiyatlarini ifodalaydi. Ushbu tezisda o'zbek va qoraqalpoq tillarida begona kishilarga murojaat shakllarining o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: murojaat, nutqiy etiket, qarindoshlik atamalari, lingvokulturologiya

Murojaat nutqiy etiketning muhim komponentlaridan biri sifatida yozma nutqda ham, og'zaki nutqda ham ko'p uchraydi. Shuning uchun u haqida ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Murojaat birliklari turli tillarda o'ziga xos ko'rinish va tuzilishga ega bo'lib, ular muloqotning lingvokulturologik va lingvopoetik jihatlarini ochib berishga xizmat qiladi va ular nutq egalarining ijtimoiy maqomi, yosh farqi, rasmiylik darajasi va muloqot kontekstiga qarab o'zgarishi mumkin.¹

O'zbek va qoraqalpoq tillarida so'zlasuv uslubida notanish kishilarga murojaatda qarindoshlik atamalaridan yoshiga mos ravishda qo'llanilish holatlari uchraydi O'zbek tilida murojaat birliklari ko'pincha qarindoshlik atamalari asosida shakllanadi. Masalan, kichiklarga – *uka, singil*; tengdosh va biroz kattalarga – *aka, opa, yanga*; yoshi ancha katta kishilarga – *xola, amaki, tog'a*; ulug' avlod vakillariga – *otaxon, onaxon* kabi murojaatlar ishlatiladi. Shuningdek, Toshkent va vodiy aholisi nutqida *hoji ota, hoji ona, hoji opa, hojixon* kabi diniy maqomni bildiruvchi murojaatlar ham faol qo'llanmoqda. Farzand yoki nabira yoshidagi insonlarga esa *bolam, qizim* deb murojaat qilinib, mehr-muhabbat ohangi ifodalanadi. Biroq *bola* so'zining qo'llanilishi ba'zi hollarda tahdid, mensimaslik yoki kesatq ma'nosini ham anglatadi. Erkaklar o'rtasida esa *do'st, jo'ra, oshna, og'ayni* kabi murojaatlar keng tarqalgan.

Qoraqalpoq tilida ham begona kishilarga murojaatda qarindoshlik terminlari asosiy o'rin tutadi. Masalan, *sinli, ini, brat, sestra, ajapa, ajag'a, ag'a, apa* kabi murojaatlar ishlatiladi. O'zbek tilidan farqli ravishda *xola, amaki, tog'a, otaxon, onaxon* atamalari qo'llanilmaydi. Aksincha, qoraqalpoq tiliga xos bo'lgan *qarindas* atamasi nafaqat tug'ishganlikni, balki notanish ayol-qizlarga murojaatda hurmat ma'nosini ham ifodalaydi². Kazakov I. o'z

tadqiqotida *qarindosh* va *qarindas* soʻzlarini ikki millat madaniyatini aks ettiruvchi, takrorlanmas lingvokulturologik birlik sifatida tahlil qilgan³.

Murojaat birliklari oʻzbek va qoraqalpoq tillarida lingvistik, madaniy va ijtimoiy jihatlarni ifodalaydi. Begona kishilarga murojaatda qarindoshlik terminlaridan foydalanish, bir tomondan, hurmat va samimiyatni bildirsa, ikkinchi tomondan, har bir tilning milliy-madaniy xususiyatini yoritadi. Shunday qilib, murojaat shakllari ikki tilda ham lingvokulturologik tafakkurni oʻzida mujassam etuvchi muhim birliklardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmadjonova M. Ingliz va oʻzbek tillarida murojaat birliklarining lingvokulturologik va lingvopoetik tadqiqi. Qoʻqon DPI. Ilmiy xabarlar. 2025-yil 2-son b.1347
2. Naurizova A. Qaraqalpaq tilidagi etiket soʻzlar. Filol.fan d-ri (PhD).. dis Nókis – 2020. 44- bet
3. Kazakov I. Oʻzbek va qoraqalpoq tillarida lingvokulturologik birliklar talqini. Filol.fan d-ri (DSc).. dis. – Nukus 2024. B. 67